
Kildebank til Jødiske stemmer fra Holocaust

Vi gjorde også modstand

Tema 1

At smugle et brød var at gøre modstand

Denne kildebank består af uddrag af forskellige europæiske jødiske kilder til Holocaust. Uddragene er gengivet med tilladelse fra rettighedshavere, og må ikke anvendes i andre sammenhænge uden indgåelse af ny aftale herom. Redaktionen har bestræbt sig på at finde frem til alle rettighedshaverne. Skulle nogen mangle, kontakt venligst redaktionen.

At smugle et brød var at gøre modstand
At undervise i hemmelighed var at gøre modstand
At samle informationer og udbrede illegalt nyhedsbreve var at gøre modstand
At advare og nedbryde illusioner var at gøre modstand
At redde en Torah-rulle – var at gøre modstand
At smugle folk over grænser – var at gøre modstand
At nedskrive begivenheder og skjule optegnelserne var at gøre modstand
At hjælpe mennesker i nød var at gøre modstand
At stå med tomme hænder imod morderne – var at gøre modstand
At gøre oprør i dødslejrene – var at gøre modstand
At rejse sig i ghettoerne – var at gøre modstand
At fastholde sin menneskelighed var at gøre modstand
At skjule sig var at gøre modstand
At flygte fra ghettoen og leve som partisan – var at gøre modstand
At lytte til musik – var at gøre modstand
At sabotere nazisterne – var at gøre modstand

Digt af Haim Guri & Monia Avrahami:

Opstandens ansigter, (oversat af Therkel Stræde) fra [det israelske ghettokæmpermuseum Beit Lohamei Haghettaots hjemmeside](#)

At smugle et brød var at gøre modstand

Kontekst

Allerede tidligt i den nazistiske jødepolitik blev jødernes adgang til almindelige fødevarer begrænset. Efter Hitlers magtovertagelse i 1933 måtte de tyske jøder ikke længere handle hos almindelige købmænd, ligesom den tyske befolkning blev opfordret til at boykotte jødiske forretninger.

Efter krigsudbruddet i 1939 begyndte nazisterne at oprette ghettoer i Østeuropa, hvor de tvang jøder fra hele Europa til at bo mange sammen på meget lidt plads. I løbet af kort tid blev de fleste ghettoer forseglede. Det betød, at ingen jøde kunne komme hverken ud eller ind i ghettoen uden særlig tilladelse. Det betød også, at det var de tyske myndigheder, der bestemte, hvor meget eller lidt mad som ghettoerne skulle modtage. Tyskerne havde ingen interesse i at forsyne ghettoerne med fødevarer for at opretholde livet for alle beboerne. Tværtimod brugte tyskerne sult og underernæring til at skabe yderligere splittelse, lidelse og død i ghettoerne. Tyskerne skabte splittelse ved at udpege jøder til særlige job i ghettoen, f.eks. til det jødiske politi, som havde til opgave at sørge for, at nazisternes regler blev overholdt i ghettoen. Jøder, der arbejdede for nazisterne, fik til gengæld mere mad til sig selv og deres egne familier.

Sult og underernæring var en del af de måder, nazisterne forsøgte at pine og myrde Europas jøder på. I de store kz-lejre fik hver fange helt ned til 144 kalorier om dagen, svarende til et glas mælk, samtidig med at de skulle varetage fysisk hårdt arbejde hele dagen. Hver måned døde tusindvis af mennesker af sult og udmattelse i ghettoer og kz-lejre, og hensatte jøder i en konstant desperat kamp for det daglige brød.

Eva Heyman (f. 1931 - d. 1944) var ungarsk jøde og voksede op hos sine bedsteforældre i byen Nagyvárad. I maj 1944 blev Eva og hendes bedsteforældre sat i en ghetto, hvorfra de senere blev sendt til Auschwitz og myrdet.

Under opholdet i ghettoen førte Eva dagbog. En dagbog, hun havde fået i sin 13-års fødselsdagsgave.

Eva Heymans dagbog, maj 1944, beskrivelse af ankomsten til ghettoen

"Kære dagbog.

Vi har kun været her fem dage, men det føles som fem år.

Jeg ved næsten ikke, hvordan jeg skal starte, fordi der er sket så mange forfærdelige ting siden sidst, jeg skrev.

Først blev hegnet færdigt, og ingen kan længere komme ind eller ud. Fra nu af, kære dagbog, er vi ikke bare i en ghetto, men i en ghetto-fangelejr.

På hvert hus er der sat plakater op som fortæller os alt det, der er forbudt. Faktisk er alt forbudt, men den mest forfærdelig ting af det hele er, at alle overtrædelser straffes med døden.

Det står ikke direkte, om reglerne også gælder børn, men det tror jeg, de gør." ¹

Hvorfor tror I, at Eva føler fem dage som fem år?	
Hvad fortæller Evas dagbogsnotat om forholdene i ghettoen?	

Sara Selver (f. 1923) var polsk jøde fra Lodz. I 1930 flyttede hendes familie til byen Kalisz. Da tyskerne besatte Polen i 1939, blev Sara og hendes familie placeret i ghettoen i Kalisz.

Sara overlevede Holocaust, og i 1986 nedskrev Sara sine erindringer.

Sara Selvers erindring om manglen på mad i den lukkede ghetto

"Da vores madforsyninger svandt ind, blev min lillebror, hvis lyse hår og øjne gav ham et arisk udseende, smuglet ud til Kalisz.

Han kom tilbage med nye forsyninger."²

Hvem sørger for mad i Saras familie og hvorfor?	
Hvem sørger normalt for mad i en familie, og hvad fortæller det om livet i ghettoen?	

Yitskohok Rudashevski (f. 1927-d. 1943) blev født i Vilnius. Da tyskerne erobrede Litauen i sensommeren 1941, oprettede de en ghetto i Vilnius, hvor byens jøder blev anbragt. Året efter i september 1942 begyndte Yitskohok at skrive dagbog.

Da Vilnius-ghettoen blev ryddet i august-september 1943, var Yitskohok blandt de mange tusinde, der blev skudt i Paneriai-skoven uden for Vilnius.

Yitskohok Rudashevskis dagbog, fredag 1. januar 1943

"Elke smutter ud hver dag og bringer kartofler og mel ind gennem et skjult sted.

Familien er stor. Derfor leder den lille dreng efter måder at overleve på.

En dag fangede det jødiske politi ham.

Den lille, skrøbelige Elke fik femogtyve piskeslag. Fire politifolk holdt ham fast, og kommandanten for det jødiske politi slog ham så nådesløst, så morderisk.

Den lille forsørger blev bragt slemt pisket hjem.⁷³

Hvilken situation beskriver Yitskohok?	
Hvorfor tror I, at det er lille Elke, der står for at smugle mad?	
Det er ikke tyskerne, men det jødiske politi i ghettoen, der fanger og straffer Elke. Hvad tror I, det betyder for stemningen blandt ghettoens beboere?	
Hvem tror I har bestemt, at der skal være et jødisk politi – og hvorfor tror I, der var nogle jøder, der valgte at udføre det job?	

Henryka Lazowert (f. 1910, d. 1942) var polsk jøde og digter, og blev i 1940 placeret i ghettoen i Warszawa. Her blev hun del af den jødiske undergrundsbevægelse og det hemmelige jødiske arkiv, der arbejdede for at dokumentere forholdene.

I 1941 skrev hun digtet 'Den lille smugler', der handlede om de mange jødiske børn, der hver dag risikerede deres liv for at skaffe mad til deres familier. Henryka blev myrdet i udryddelseslejren Treblinka i 1942.

Henryka Lazowerts digt, 'Den lille smugler' (1941)

*Gennem mure, gennem huller, forbi vagtposter,
gennem pigtråd, gennem murbrokker,
gennem hegn:
Sulten, modig, stædig
jeg flygter, piler af sted som en kat.*

*Ved middagstid, om natten, i daggry,
i snestorme, i varmen.
Hundrede gange risikerer jeg mit liv,
jeg risikerer min barnlige hals.*

*Under min arm har jeg en jutesæk,
på min ryg en laset klud.
Løber på mine hurtige unge ben
med frygt altid i mit hjerte.*

*Trods det skal alt lides,
og alt skal udholdes,
Så i morgen kan I alle
Spis jer mæt i brød.*

*Gennem vægge, gennem huller,
gennem murværk,
om natten, ved daggry, om dagen,
sulten, dristig, snu,
stille som en skygge bevæger jeg mig.*

*Og hvis skæbnens hånd pludselig
fanger mig på et tidspunkt i dette spil,
det er kun livets almindelige fælde.
Mor, vent ikke på mig.
Jeg vender ikke tilbage til dig,
din fjerne stemme når mig ikke.
Gadens støv vil begrave
den fortabte unges skæbne.
Og kun en dyster tanke,
en grimase på dine læber:
Hvem, min kære mor, hvem
vil du bringe dig brød i morgen?⁴*

<p>Hvor tror du, at den lille smugler lever? Hvad fortæller det om forholdene der?</p>	
<p>Hvem er 'den lille smugler'? Hvorfor og hvordan smugler han/hun?</p>	
<p>Hvad er risikoen ved at smugle, og hvad er den største bekymring ved at blive fanget?</p>	
<p>Henryka skrev digtet i 1941. Hvor tror I, det først blev udgivet i 1947?</p>	

Liliana Zucker-Bujanowska (f. 1928) var polsk jøde, som i 1940 blev tvunget til at bo i ghettoen i Warszawa.

Under opholdet i ghettoen førte Liana dagbog. I 1944 blev Liana smuglet ud af ghettoen og overlevede under falsk polsk identitet.

Liliana Zuckers dagbog, 1941

"Flere og flere folk i ghettoen bliver røvet på gaderne, især for mad.

Det skete også for mig. Jeg var på vej hjemad med et stykke brød under min arm, da en ung mand løb op ved siden af mig, tog brødet, bed en stor bid af og herefter kastede brødet tilbage mod mig.

Alting skete så hurtigt, at jeg ikke havde tid til at samle brødet op, før en gruppe af små børn tog brødet og spiste det.

Jeg løb grædende hjem.⁴⁵

Hvad foregår der i kilden?	
Argumenter for og imod, om I synes, at det er forkert, at den unge mand og de små børn sjal Lilianas brød.	
Hvad fortæller det om forholdene i Warszawas ghetto – og hvem havde skabt de forhold?	

Sara Plager Zyskind (f. 1927, d. 1995) var polsk jøde, der i slutningen af 1939 blev tvunget til at bo i ghettoen i Lodz. I august 1944 blev Sara og hendes familie sendt til kz-lejren Auschwitz, hvor hendes familie blev myrdet.

Sara overlevede og emigrerede til Israel i 1947. I 1981 nedskrev Sara sine erindringer.

Sara Zyskinds erindring om at smugle mad i Auschwitz

"Jeg var dødsens angst for den hund.

Den kvindelige lejrsvogt kaldte sin ondskabsfulde hund for "Menneske", i modsætning til os fanger, som hun altid kaldte for "beskidte hunde".

"Menneske" havde nu fået øje på mig og var på vej imod mig i lange spring. Jeg stivnede og følte mit korte hår stritte af skræk.

Der var ingen steder, jeg kunne gemme maden fra dyrets skarpe lugtesans, og jeg ville ikke kunne løbe hurtigt nok til at slippe væk. Hunden ville helt sikkert fange mig."⁶

Hvad kaldte lejrsvogten sin hund og de fanger, hun bevogtede?	
Hvad fortæller det om hendes syn på de jødiske fanger?	